

Col·lecció d'autors grecs i llatins.

Normes generals

Joan Estelrich

Index

- I. Pla de les edicions
- II. Pla general de cada volum
- III. Obres de consulta
- IV. Introducció i comentari general
- V. Normes per a l'adopció del text
 - 1. Les edicions corrents
 - 2. Edicions crítiques
 - 3. Les darreres edicions dels filòlegs
 - 4. Tasca prèvia: discernir les bones edicions
 - 5. L'edició arquetípica
 - 6. El treball d'eliminació
 - 7. El treball de tria
 - 7a. Textos paral·lels
 - 8. La crítica dels textos
 - 9. Aparell crític
 - 10. Les variants.
 - 11. Conjectures i restitucions
 - 12. Correccions
 - 13. Les notes
 - 14. Indicacions especials
 - 14a. Correcció general i tipogràfica
 - 15. Orientació sintètica en l'adopció del text
 - 16. La traducció
 - 17. Bibliografia
- VI. Ortografia grega
- VII. Ortografia llatina
- VIII. Normes de traducció
 - 1. Objecte de la traducció
 - 2. Traducció en prosa
 - 3. Condicions del català d'avui
 - 4. Preparació del traductor
 - 4a. Caràcter de les nostres traduccions
 - 5. Com cal traduir
 - 6. El «mot per mot»
 - 7. Indicacions explicatives
 - 8. Les equivalències
 - 9. Els matisos
 - 10. L'estil
 - 11. Les repeticions
 - 12. Els períodes
 - 13. Ordre dels mots
 - 14. Claredat
 - 15. Exactitud
 - 16. Les obscenitats
 - 17. Notes i comentaris
 - 18. Relectura i correcció
 - 19. Impersonalitat literària del traductor
 - 20. Obres auxiliars i de consulta
- IX. Els apèndix: índex i vocabularis
- X. Normes tipogràfiques
 - 1. Condicions generals
 - 2. Disposició del text
 - 3. Diàlegs i drames
 - 4. Versos
 - 5. Subdivisió de la prosa
 - 6. Puntuació
 - 7. Signes crítics
 - 8. Títols
 - 9. Notes
 - 10. Índex i vocabularis
- XI. Revisió final

I. Pla de les edicions

En el nostre primer «Projecte» resumíem així el pla:

Es començarà per dues grans col·leccions: grega i llatina.

Resta, per després, l'estudi de dues novel·les col·leccions:

1a. De les obres cabdals de les literatures de l'Orient.

2a. De les obres cabdals de les literatures modernes.

(Per ara, doncs: una col·lecció de les grans obres gregues i llatines.)

Tipus: un text, acompanyat d'introducció i comentari general i la traducció catalana davant el text. La traducció separada del text, també serà editada a part.

Per de prompte s'hauran de publicar els textos veritablement clàssics i principals. Després els d'ordre secundari. Dins el nostre pla no hi entren els d'ordre inferior o purament tècnics i científics.

Plató, per exemple, hi serà tot sencer. Però Aristòtil, en la primera tria, només hi serà pels seus tractats principals. I, quant a les obres científiques, només hi figuraran en el cas que es volgués editar una col·lecció complementària.

Les traduccions, tant de vers com de prosa, seran en prosa literal i correcta. Les traduccions poètiques, com els comentaris extensos o els estudis filològics detallats, no entren tampoc en el nostre pla.

La publicació de comentaris filològics, que seria el complement dels textos i traduccions, es deixa com una perspectiva de l'esdevenidor, avui encara impossible a Catalunya.

II. Pla general de cada volum

Imaginem així els volums:

- a. Portades i advertiments editorials.
- b. Introducció i comentari general (de 10 a 40 pàg.): l'autor, el seu temps, les seves obres, el seu gènere literari. Aquest comentari general només anirà, naturalment, en el primer volum d'un autor o d'una obra remarcable distribuïda en diversos volums.
Ex: la filosofia de Sòcrates, com a prefaci de Plató; el teatre grec, com a prefaci a Aristòfanes.
- c. Exposició o resum, en una o dues pàgines i tipus petit de lletra, de cada obra o fragment: oda, sàtira, discurs, tragèdia, comèdia, llibre d'història.
- d. A la dreta, el text grec o llatí, amb notes brevíssimes de les variants decisives.
- e. Davant per davant, a l'esquerra, la traducció catalana amb notes brevíssimes sobre els passatges que calgui interpretar o remarcar. El número de cada pàgina serà el mateix en el text i en la traducció.
- f. Al final del volum o sèrie de volums que comprenguin un autor o obra, index general.
- g. Apèndix possibles, en certs casos: estudis i comentaris especials, index de noms propis, glossaris, «incipit» dels poemes o dels versos, etc.

El conjunt, entre uns volums i altres, serà de 256 pàgines per volum. El subscritor a 10 volums tindrà dret, doncs, a 2560 pàgines. Però es procurarà que tots els volums sien, poc més o menys, d'un tamany semblant.

Per les edicions sense text antic, se suprimiran únicament les pàgines d'aquest, subsistint la mateixa numeració total.

III. Obres de consulta

Convindrà que abans d'emprendre la seva tasca particular, cadascun dels nostres col·laboradors tingui en compte tots els elements necessaris al millor resultat.

Indiquem, com a obres de caràcter general, que seran consultades amb profit:

- Iw. Müller. *Handbuch der Klassischen Altertumswissenschaft*, Munich, Beck, 30 vol.
 A. Gorcke i E. Norden. *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, 3 vol. Leipzig, Teubner 1912-13.
 B. Maurenbrecher i R. Wagner. *Grundzüge der Klassischen Philologie*, Stuttgart, Violet.
 S. Reinach. *Manuel de philologie classique*, París, Hachette 1886-1913.
 L. Laurand. *Manuel des études grecques et latines*, París, Picard, 1921.
 L. Valmaggi. *Manuale storico-bibliografico di filologia classica*, Turin, Clausen, 1894.
 R. Hübner. *Bibliographie der Klassischen Altertumswissenschaft*, Berlín, Hertz. 1885.
 L. Whibley. *A Companion to Greek studies*, Cambridge, University Press, 1916.
 J.E. Sandys. *A Companion to Latin studies*, Cambridge, id. 1913.
 O. Crusius. *Wie studiert man classische Philologie?*, Munich, Reinhart, 1911.
 O. Immisch. (igual títol), Stuttgart, Violet, 1909.

Indiquem encara, sumàriament:

- Les literatures gregues de Christ-Schmidt (Munich, Beck).
 Croiset (París, Pontemoing), Mahafty (Londres, Mac millan), Wright (Londres, Pitman).
 Les literatures llatines de Schanz (Munich, Beck), Martini (Münster, Schöningh), Teuffel-Kroll (Leipzig, Teubner), Pichon (París, Hachette).
 La poesia llatina, de Plessis.
 Les gramàtiques gregues de Koch, Kühner-Blass-Gerth- Jannaris-Gilderaleeve.
 Les gramàtiques llatines de Stolz-Schmalz, Dräger, Kühner, Kiemann-Lejay.
 La gramàtica grega i llatina de Riemann-Goelzer.
 El gran diccionari d'antiguitats de Daremberg i Saglio (N'hi ha un exemplar a l'Ateneu Barcelonès) i a la Bib. de Catalunya.
 El Manual de les Institucions romanes de Mommsen-Marquardt.
 Els tractats de mètrica de Plessis (París, Klincksieck) i de K. Gleditsch (Munich, Beck, 1911)

Per la bibliografia general de cada autor és imprescindible la consulta de:

- Engelmann-Preuss. *Bibliotheca scriptorum classicorum*, 8a ed. 2 vol. Leipzig, Engelmann, 1880-1882.
 R. Klusmann. *Bibliotheca scriptorum classicorum*, Leipzig, Reisland, 1909-1913.

Per estar al corrent dels darrers estudis i publicacions sobre filologia clàssica convé consultar al dia les revistes:

Bibliotheca philologica classica, Leipzig, Reiland.
Philologische Wochenschrift, Berlín, Rheinisches Museum.
Revue de Philologie, *Classical Review*, *Classical Quarterly*, *Classical Philology*, etc.

En general, per tot gènere de bibliografia es trobaran abundants indicacions en el Manual de Reinach, seguit de l'Apèndix i l'Addenda final. Sobretot hi ha riquíssima bibliografia respecte a gramàtiques i diccionaris generals, com també de dialectes i autors determinats. Per la història literària dels antics vegi's p. 165-181 del Manual, per la mètrica de cada autor, p. 194-212; per la bibliografia de la mètrica, Apèndix p. 208-10.

El *Manual des études grecques et latines* de Laurant (París, Picard, última edició de 1921) ofereix bibliografia menys abundant que la de Reinach però més metòdica i triada.

IV. Introducció i comentari general

El comentari preliminar i expositiu té per objecte:

Fer comprendre el text el més completament possible, esclarir les obscuritats, treure'n els ensenyaments que conté. L'ideal és un comentari de conjunt, no el comentari en forma de notes que s'atura a cada punt per remarcar un matís, una intenció, una delicada relació d'idees. Tot això és just, però excessivament escrupolós. «L'esperit» consisteix en «no dir-ho tot», afirma Croiset.

Que sia, doncs, un comentari breu, donant, però, lloc a la intel·ligència segura i fina del text i sobre tot dels passatges difícils.

Els comentaris consistiran:

- 1r. En resums històrics sobre el text, el seu autor, la data, el contingut de l'obra, fets o teories que hi són exposats, origen, autors que ens les han transmeses, fonts, etc. No descuidar tampoc el comentari geogràfic, per certs autors.
- 2n. Remarques literàries, sobre la composició, manera en que els fets estan agrupats i en què les idees estan desenrotllades, l'estil, (particularitats de tal època, autor, obra), etc.
- 3r. Remarques gramaticals. Formes rares, ús dels modes, dels temps, etc., mètrica, gènere de versos emprats.

Aqueixa introducció ha d'ésser lúcida i substanciosa. No sols ha d'inspirar-se en aspectes d'estètica literària, sinó en una ciència profunda de la filologia, que sia penetrant, però sense exagerar fins a la subtilitat.

Per tot això cal utilitzar les informacions generals donades en les històries de la literatura, en les edicions crítiques i sobre tot en les obres i estudis de crítica especial sobre cada autor o gènere, aplegant només això que sia estrictament necessari.

Els comentaris especialitzats es guardaran en tot cas per a apèndix, si fa el cas.

Nota. *Advertim que algunes d'aquestes indicacions, com també les que segueixen, només tenen caràcter facultatiu. La finalitat perseguida és donar recomanacions, no ordres.*

V. Normes per a l'adopció del text

1. Les edicions corrents

Les edicions sovint utilitzades per nosaltres són les antigues o les franceses, de les grans col·leccions, Firmin-Didot, Pancknucke, Garnier, etc. El text d'aqueixes edicions és fet a base de correcció intencional que sovint usurpava el lloc de la reproducció fidel d'un original.

En els primers temps de la Renaixença se corregien tàcitament les faltes, reals o imaginàries, de l'original; s'omplien les llacunes per mots i línies senceres, producte de l'enginy de l'escriba o del filòleg director de l'edició.

No ens podem acollir, doncs, a les edicions dites «vulgates» ni a les col·leccions usuals conegudes a Catalunya.

En unes com en altres s'han introduït inexactituds, alguna volta per error dels eminents filòlegs que dirigien les edicions, però gairebé sempre per causa de l'escàs avenç de la crítica verbal.

I encara al·ludim a les bones edicions; no a les més habituals i corrents en les nostres biblioteques, sovint fetes sense cura, sense coneixements filològics, per pura especulació o seguint principis absurds.

Aqueixes edicions porten ja vicis d'origen. Si fins en les millors edicions crítiques es troben errors, com no n'hi haurà en les edicions mercantils?

Encara que aqueixes sien més freqüents i portin les formes tradicionals dels textos no vol dir que sien les més utilitzables. Ja advertia el nostre Cardona, en el XVI segle, a tal propòsit: «Multos libros iudemus manu quidem recenti descriptos, multo tamen aliis puriores et integriores, quod sint exempla priorum et probatissimorum, unde quasi e fontibus emanarint».

2. ¿Edicions crítiques?

Cal, doncs, exercir fatalment la crítica dels textos. Però, estem nosaltres en condicions de donar edicions crítiques? Són aquestes les que necessita l'estudiós, el lector català? Evidentment, no.

La ciència del lapsus està per començar a Catalunya.

En l'estat actual de la nostra competència i de la nostra documentació, fora ridícul i pueril pretendre la publicació d'edicions verament crítiques. Això, en tot cas, vindrà amb els anys, quan sorgeixi un estol de treballadors filòlegs i humanistes disposats a col·lacionar manuscrits, a practicar *volontiers* la crítica verbal, a estudiar profundament amb la immensa preparació que això reclama, els textos antics.

No hi ha, doncs, possibilitat de poder donar ara edicions crítiques, i molt menys l'edició crítica definitiva que sempre està per fer.

3. Les darreres edicions dels filòlegs

No podem fer edicions crítiques, però ens és factible tenir en compte tots els treballs de la filologia contemporània perquè les nostres edicions presentin la suficient

garantia científica. A darreries del passat segle i principi de l'actual, els filòlegs alemanys, anglesos i francesos han treballat enormement a restablir els veritables textos.

Els treballs recents han desacreditat les edicions del XIX. S'han trobat papirs en gran nombre que no confirmen generalment les conjectures dels filòlegs moderns. S'ha descobert el ritme de la prosa antiga i especialment de les clàusules i s'ha constatat que àdhuc les conjectures dels millors crítics eren falses. Altres descobertes han mostrat els errors comesos pels més grans savis en la correcció dels textos.

Els exemples d'errors de crítica conjectural són innumerables.

Aquests fets novells han modificat en certs punts la idea que es tenia de la història dels textos clàssics. Els papirs han ensenyat a menysprear un gran nombre de manuscrits que els filòlegs del XIXè rebutjaven sense apel·lació amb els epítets de «recentiores, deteriores, viliores». Els manuscrits en qüestió han estat estudiats i avui és sabut que molts d'ells serveixen bona part de la tradició. Àdhuc pels autors més ben conservats —Plató per ex.—, s'ha trobat, recentment, en els manuscrits menyspreats sense motiu, més d'una lliçó autèntica. Hem d'acudir, doncs, als darrers treballs perquè fora imperdonable negligir res que pugui tornar a un text d'aqueix ordre la puresa i la perfecció primitives.

Avui es prefereix, assenyadament renunciar sovint a restituir les parts corrompudes del text, marcant amb una creu els passatges que semblen no oferir cap sentit acceptable. És que s'havien comès molts excessos en les conjectures. S'havia establert pels autors una uniformitat absoluta, quan un estudi més íntim de l'estil i de la llengua dels autors ha fet ressorgir arreu la multiplicitat per comptes de la uniformitat.

Era suprimida tota falta imputable a l'autor, tot error històric ver o fictici quan no hi havia error de l'autor, sinó ignorància nostra. Suprimien també tot el que semblava inútil, i a voltes era perquè no s'havia entès el text. Es suprimia igualment tot això que semblava incorrecte o irregular. I ara s'ha comprovat que certes correccions de savis il·lustres, admeses en les edicions corrents, es fonamentaven sobre errors enormes.

Les darreres edicions dels filòlegs alemanys, anglesos i francesos estan fetes amb major intel·ligència, amb ciència formidable, amb veritable geni. Aquestes han d'ésser les nostres directores.

Una estimació comparativa d'aquestes edicions, ens indicarà el testimoni més digne de fe.

L'instint de probitat científica i l'esperit de perfecció ens mouen a tenir en compte aquests treballs i revisions contemporanis. Naturalment no s'han modificat les conclusions importants sobre un autor o una obra. Fins i tot allà on les falses correccions i les interpolacions foren més nombroses, la diferència de sentit que implicaven resulta encara infinitesimal.

4. Tasca prèvia: discernir les bones edicions

Acabem de constatar com les edicions corrents no ens serveixen de base, perquè no ens podem fiar dels textos que presentem. Hi ha llacunes, trossos alterats i que

donen sentits poc satisfactoris. Constatem també que és necessària la correcció mitjançant l'examen de les darreres edicions crítiques. Aquestes ens demostren com una falsa lliçó ha donat lloc a errors seculars en història i en història literària. Com s'ha velat durant llarg temps una bellesa poètica, com s'ha desvirtuat una expressió d'enginy. I essent també exemple, aquestes edicions de probitat científica ens porten a practicar en nosaltres la virtut de la crítica.

Però, resultant-nos impossible recórrer a l'examen dels manuscrits —per manca d'elements i d'estudiosos— i essent, els mateixos manuscrits, en certs autors, poc coneguts encara, ens és preciós d'acudir, per adoptar un text, a les millors edicions conegudes.

Per tant, la nostra tasca es troba reduïda a tenir presents les millors edicions crítiques i coneixent els darrers treballs especials sobre cada autor i cada obra, escollir l'edició que sembli adaptar-se millor al context.

En veritat, consultant els bons estudis fets sobre un autor, i consultant sobretot les obres de resum, es posseeixen ja els materials per a adoptar, amb la certitud relativa que permet la més imprecisa i dubtosa de les ciències, el text d'una obra determinada.

La nostra intervenció crítica pot limitar-se sovint a pronunciar-nos sobre certes qüestions debatudes en treballs recents, publicats després de les edicions que ens serveixin de norma. Talment es fa, avui dia, en les obres de molta dificultat, com Aristòfanes, p. e. on l'única ambició d'un editor consisteix en proposar, sobre certs punts de detall, solucions un poc més versemblants o precises que les dels seus predecessors.

No obstant, això no és tan fàcil de fer com ràpid de dir. En adoptar un text s'han d'aplicar conscienciosament la crítica i l'hermenèutica, bases de la traducció subsegüent.

Es tracta de discernir, dins una tradició donada, o entre lliçons existents, l'autèntic de l'inautèntic, el ver del fals. No intervé per res la crítica endevinatòria, que cerca la veritat per conjectura.

El mot de crítica és àdhuc impropri d'aquesta darrera funció, car l'endevinalla o conjectura és un camí d'investigació combinada, una invenció, una afirmació nova, però no això que ens cal, és a dir; un judici ferm sobre una opinió donada, sobre una afirmació precedent.

Així, la nostra tasca no serà pròpiament la d'establir un text, sinó d'adoptarlo. Investigar l'estat de la tradició del text, saber per quins manuscrits ens ha arribat, en quina edició s'ha tingut més en compte els treballs filològics sobre aquells manuscrits, i en resum: quina és l'edició del text que podem considerar, per l'aplicació metòdica dels testimonis, la més acostada a l'original o al manuscrit arquetípic. En última síntesi: discernir les bones edicions.

5. *L'edició arquetípic*

Perquè una edició sia consagrada la millor, cal també que el crític-editor hagi tingut en les seves mans tots els elements necessaris a l'establiment d'un bon text, que s'hi hagi mostrat escrupolós, decidint-se, després de molt meditar-ho, entre

les dades de la tradició i l'arbitre d'alliberar-se'n; que el seu text no sia la reproducció fidel de tots els elements utilitzats sinó que els hagi corregits, que les correccions, segons el seu major o menor grau de certitud, hagin pres lloc en el mateix text o en la notació crítica. D'aquest treball de vera crítica, nosaltres hem de treure els elements essencials.

Naturalment, les edicions de més confiança són aquelles —escasses— basades en un manuscrit que hagi conservat la més pura tradició; les més neutres d'aqueixes interpolacions explicatives que de bell antuvi se són introduïdes en quasi tots els autors; les que porten el text més concís, més mascle, més veí de la mà de l'autor, més conforme al seu geni.

Quan es disposa d'una edició així, evidentment molt superior a les altres, la tasca del novell editor esdevé senzillíssima. Adopta en els casos de dubte les variants de la millor edició. I feina acabada. No podrà dir-se que es posseeixi el passatge autèntic o primitiu. Però, és raonable seguir el consell més autoritzat.

En la pràctica, doncs, la primera cosa a fer, és adoptar provisòriament el text que l'edició crítica considera com a millor. Aquest text ve a ésser arquetípic per a la interpretació i traducció. Es conserva sempre que ens doni un sentit acceptable. L'*emendatio* no hi intervé sinó excepcionalment i quan es veu ben clar que resulta necessària. Llevat d'aquest cas es respecta la tradició, que sintetitza l'edició aquella, amb les revisions conseqüents de la ciència filològica.

6. El treball d'eliminació

Quan no hi hagi una edició superior de molt a totes les altres, la cosa més raonable serà servir-nos de les dues o tres edicions crítiques més recents o més importants, utilitzant-les totes, però sense fer servitud a cap. Treure'n el bo, deixant-ne el dolent: funció d'abelles.

Per certs autors, no hi ha edició cabdal i superior, però un immens, incessant treball de crítica s'ha anat acomplint amb la col·laboració d'un estol de savis per treure partit de tots els estudis. Sobre aquest material divers haurem d'operar, en tals casos, exercint una crítica de conjunt, eliminant, triant, optant, decidint. I tampoc convé deixar-se endur per l'excessiva preocupació de la crítica, de forma que els menors detalls prenguessin als nostres ulls una importància fictícia. No exagerem. Eliminem, sobre tot.

7. El treball de tria

Fins a quin punt devem seguir la millor edició autoritzada? En quins casos cal preferir la forma acceptada per altres editors? Els crítics més hàbils estan sovint d'acord: però això no succeeix sempre. L'un creu reconèixer en els manuscrits de què es serveix una vella i bona tradició, on l'altre no veu sinó una negligència, una falta de copista. Entre aquestes divergències ens hem de resoldre delicadament, intervenint només en els casos en que resulti evident l'error de l'edició adoptada com a superior, o també quan hi hagi contradicció entre dues edicions tingudes per excel·lents.

El cas no es presentarà sempre així. Sovint caldrà efectuar l'operació de tria a base dels aparells crítics de diverses edicions. Aquests aparells crítics ens permetran adonar-nos de les variants de consideració, sobre les quals s'aplicarà el sentit crític de l'editor i del traductor per a fer-se una opinió personal sobre el tenor del text, i decidir en els casos poc dubtosos, o bé optar en els més difícils, senyalant però, en les notes, l'altra o altres variants d'importància considerable.

De vegades els editors proposen correccions oposades. En aquest cas, convé guiar-se sempre per la consideració dels errors als quals els copistes de manuscrits estan subjectes. (Errors ja estudiats en mants volums, com els manuals de Lindsay, Havet, etc.). En general, es recomana que la lliçó més difícil sia preferida a la més fàcil perquè l'escriba devia inclinar-se més tost a simplificar el text que a afegir-li obscuritats. La lliçó acceptada ha d'ésser perfectament explicable i justificat el text adoptat en el fur intern de l'editor.

És evident que per fer ben bé aqueixes tries de diversa índole, caldria saber-ho tot: gramàtica, mètrica, història antiga, institucions, etc. Per això dèiem que aqueix treball no és tan fàcil com a primera vista podria semblar.

I la probitat científica ens obliga, per cert, a no defugir tals dificultats, a no prescindir de la crítica de textos, a no tirar pel camí del mig davant els problemes que susciten les variants, ni acceptar indiferentment la lliçó bona o la dolenta, àdhuc en els llocs on el sentit no en resultaria visiblement afectat.

7a. Textos paral·lels

No sempre es pot triar. Es donen casos (p. e. Demòstenes 3a filípica) en què l'editor es troba en presència de dos textos igualment autoritzats, i que les addicions i modificacions que distingeixen l'un de l'altre, sembla han d'ésser atribuïdes al mateix autor, bé perquè, trobant-se esgotades a les primeres còpies, l'autor revisés l'original per a fer això que avui en diríem una segona edició; bé perquè l'autor hagués redactat, del seu propi manuscrit, variants que hauran passat a la posteritat.

Hi ha evidentment casos de dues redaccions juxtaposades. En aquestes qüestions, però, no és gaire possible anar més enllà d'una certa probabilitat. (Vid. Demòstenes, de Weil). En casos així convé imprimir les redaccions paral·leles una davant de l'altra, a dues columnes, a la mateixa pàgina.

Serà especialment indicat també quan s'admetin addicions no condemnables del tot.

8. La crítica dels textos

Per a poder realitzar aquest treball de tria, convindrà que els nostres col·laboradors tinguin algunes nocions sobre les variants dels manuscrits i sobre les correccions dels savis moderns: una idea, en síntesi, de l'aparat crític; de la crítica dels textos, de les variants, dels errors introduïts en els mss., de les causes dels errors i dels esforços dels filòlegs per corregir-los.

Especialment, convé la preparació prèvia d'un estudi seriós de l'autor escollit, per trobar-se en condicions de fer-se opinió pròpia sobre la lliçó a adoptar en cada

lloc. La crítica ens ensenyarà com i de quina manera es poden constatar les alteracions que substitueixen encara en els textos constituïts segons la millor tradició. Sense aquesta instrucció i els seus complicats procediments, no és possible saber ben utilitzar les edicions crítiques i guiar-se en la tria de les lliçons.

Sempre, els filòlegs han trobat les principals dificultats en haver d'establir, científicament, els textos. Poquíssima gent s'hi ha exercit a Catalunya entre els escassos humanistes. Però, «fabricando fit faber».

Aquí, fent abstracció de les regles generals, que es trobaran en els manuals respectius, hem volgut indicar només unes orientacions sobre la nostra tasca, limitada, per força, en aquest aspecte, i reduïda a un vigilant treball de tria.

9. *Aparell crític*

Com ja s'estableix en el cap. II, el text anirà estricte, sense interpolacions ni conjectures. Sols, en certs casos, el text ens ha arribat massa dubtós o massa mutilat (p. e. Menandre) perquè es pugui desproveir-lo de tot aparell crític.

Evidentment, resultaria desagradable al públic presentar-li línies plenes de buits. Seria també enganyar-lo donar-li, sense cap advertiment, com si fossin de l'autor, suplementos o conjectures modernes. Quan la restitució roman dubtosa caldrà posar-hi les conjectures més interessants. També, per relligar els fragments, convé intentar un esbós hipotètic de les parts mancants.

Però, en general, quedarà suprimit tot «apparatus criticus». Sols hi haurà nota introductòria sobre les recensions o edicions tingudes en compte. I encara aquí el material crític serà el mínim. Es limitarà a senyalar, amb sinceritat i precisió, la relació existent entre la tradició i el text adoptat.

Es decidirà cada dubte sense entrar en discussió ni esmentar les diferents lliçons. No hi haurà tampoc aqueixes glosses explicatives, que sovint no res expliquen, ni es podran tenir gens en compte les variacions sobre petits detalls d'ortografia, com accents, esperits, elisions.

10. *Les variants*

Les variants a considerar han d'ésser també reduïdes al mínim. Prescindir de les que només presenten interès d'un punt de vista paleogràfic. Atendre sols a les que presentin sentits diversos del contingut textual.

Són inútils a la majoria dels lectors, les notes detallades sobre variants que porten les edicions laborioses. Ja hem dit que no cal notar les divergències insignificants que hi hagi entre les millors edicions, sinó únicament les variants serioses i capitals...

La crítica de les variants pot guiar-se per principis generals i fixes —que són en general els principis de la crítica verbal dels manuscrits, aplicats a les edicions impreses. Vegi's, a tal efecte, el *Manual* de L. Havet.

II. Conjectures i restitucions

Hi ha centenars de passatges on cal renunciar a trobar amb certitud el text original. Aleshores es presenten les conjectures, entre les quals és costum decidir-se per les més plausibles, seguint el grau de versemblança dels errors que pressuposen en els manuscrits col·locats pels editors anteriors.

Per molts autors, després de cinc segles i mig que els filòlegs es dediquen a corregir i a conjecturar, ja queden ben poques correccions i conjectures a fer. No cal, doncs, seguir les conjectures dels editors, sinó en el cas de que sols per la conjectura del filòleg es pugui fer intel·ligible o correcte un passatge totalment obscur.

La decisió a favor d'una determinada conjectura ha de pressuposar:

- 1r. Que s'ha trobat una explicació plausible en la referència sobre l'origen de l'error donada per l'editor que publicà la lliçó.
- 2n. Que tal conjectura restableix el sentit, i la mesura, o l'un i l'altre, d'una manera conforme a l'estil de l'autor.

De vegades tampoc la conjectura del filòleg esclareix suficientment un passatge alterat. En aquests casos, constatar l'alteració és més fàcil que descobrir el remei.

Però, com tampoc no és permès a un editor d'imprimir coses inintel·ligibles, caldrà cridar l'atenció dels lectors sobre els passatges que l'editor no compren ni ha pogut restituir.

La conjectura ardida podrà acceptar-se, no obstant, en obres fragmentàries descobertes recentment (com els *Ἰχμεταί* de Sòfocles), en què cal omplir certes llacunes que desorientarien el lector; però jamai és lícit suplir les llacunes d'alguna extensió; basta indicar entre parèntesi el sentit probable.

No convé tampoc arriscar-se a intervenir amb conjectures pròpies a menys que el text establert sia inacceptable, o no tingui sentit, o presenti un sentit contradictori amb el context, o un sentit absurd... I encara en tot això hi ha infinites excepcions, perquè un passatge pot no tenir sentit per a nosaltres a causa de la nostra ignorància, i un autor es pot contradir, i àdhuc ésser absurd. Hi ha mil matisos de versemblança, entre els quals s'ha de discernir per medi d'un tacte extremadament fi i pràctic.

Per això que afecta la versificació (de Plaute i de Fedre, p. e.) es coneixen avui regles precises, desconegudes altre temps, que permeten judicar objectivament de les conjectures de les edicions anteriors.

També hi ha, per a molts passatges, els progressos de la cronologia, la geografia, la història de les institucions, com els progressos de la gramàtica i sobretot de la mètrica.

Sobre les conjectures i el seu caràcter legítim, vegi's p. 86 i seg. del *Manual* de L. Havet. Tota la segona secció d'aqueix *Manual* està dedicada a les presumpcions de falta. Sobretot convé consultar les pàg. 378-406 de la secció tercera que tracten de com es critica una conjectura i es perfecciona una correcció.

12. Correccions

A més de les correccions dels editors anteriors, cal tenir en compte els descobriments darrers, les correccions suggerides per erudits en treballs recents, les quals respecte a determinats autors, (Demòstenes, p. e.) ens donen precisions novelles sobre certs fets, i ens indiquen addicions o rectificacions, esdevingudes necessàries.

També, tota lectura profunda d'un text fa notar indicis de falta, car no hi ha text sense falta. N'estan plenes els impresos de Virgili, són més freqüents en Ciceró i més encara en Plaute. La cultura, l'experiència i l'entrenament personal ajuden a descobrir-les.

Anem-hi amb compte. L'instint de corregir és perillós. Cal prescindir, com a principi, de tota correcció que no serveixi per a restablir el sentit, l'estil, la sintaxi, o el metre.

Cal reprimir la tendència a corregir o a suprimir els passatges no entesos. Fatalment moltes expressions poètiques, moltes al·lusions a usatges desapareguts, no tindran sentit per a nosaltres. Els textos no han de sofrir la culpa de les nostres ignoràncies.

Els grecs, diu Boeckh, havien prohibit, a proposta de Licurg, alterar el text dels grans autors. Contra el «pruritus emendandi», voldríem gairebé que els antics clàssics fossin protegits avui dia amb una prohibició anàloga.

13. Les notes

S'ha indicat en el plan del cap. II que quedava suprimit tot comentari al peu del text; ja hi haurà el comentari preliminar de conjunt sobre els diferents aspectes en què pot ésser considerada l'obra. Tampoc s'admetrà cap explicació sobre la variant adoptada, ni discussió, llevat d'alguna indicació lleugera en casos excepcionals. En principi, no cal refutar els errors, que és una manera de perpetuar-los, ni cal que sien esmentades les interpolacions considerades falses.

Com sia que, en el text, s'evitaran del tot les conjectures, podran assenyalar-se aquestes en forma de nota, però sempre en poquíssima quantitat i quan sien reclamades per una necessitat absoluta.

També en certes obres —comèdies de Plaute i dels grecs, p. e.— seran necessàries notes al peu de la traducció, per a seguir més bé la comprensió del text. Aquestes notes tindran el caràcter d'esclariments immediats i útils.

Quan calgués una explicació a una discussió de variants o quan es toquessin qüestions de morfologia i mètrica, serà permès posar, a la fi del volum, algunes notes crítiques explicatives. És a dir: tota nota filològica o científica irà, en tot cas, abans o després del text i la traducció, mai en forma de notes.

No portaran, doncs, les nostres edicions, notes crítiques exegetiques o explicatives. Edicions així, són, reconegudament, les millors per a estudiants. S'ha comprovat que les notes desvien sovint l'atenció de l'alumne, el deixen sense estímulo d'investigació, atueixen la seva curiositat científica i lleven al professor el medi de desenrotllar, segons el propi criteri i a profit dels deixebles, la seva obra didàctica.

tica. Sense la nosa de les notes pot el professor suscitar dubtes, posar-los en clar, interrogar, plantejar problemes, resoldre'ls i fer-los resoldre pels mateixos alumnes.

14. Indicacions especials

En les obres de teatre, convé anar amb molt compte en la distribució dels versos entre els personatges. Això ha estat sempre ocasió de molts i greus errors. Les edicions antigues distingeixen únicament per signes el canvi d'interlocutors. No hi ha res tan fàcil com l'omissió o el desplaçament d'aqueixos signes, sens parlar dels errors d'atribució a que sempre donen lloc.

En les obres que ens han arribat mutilades o amb llargues interpolacions evidents, els trossos suspectes podran ésser retirats sense inconvenient; àdhuc convindrà suprimir-los, sobre tot si no tenen res que veure ni amb això que vagi davant ni amb això que segueixi.

14a. Correcció general i tipogràfica

Persones de reconeguda autoritat científica caldrà que revisin minuciosament el text adoptat.

Així mateix, cada volum, en el text com en la traducció, hauran de sofrir la màxima correcció tipogràfica, de la qual convé prenguin bona cura tots els elements que intervenen en l'edició.

En punt a correcció, ja és sabut que la tipografia té certs límits. La perfecció absoluta no és possible. Però cal atènyer els límits majors i arribar a una perfecció relativa.

No ha de mancar mai res que raonablement pugui ésser demanat respecte a paciència i sacrificis editorials.

15. Orientació sintètica en l'adopció del text

Paul Mazon ha dit que «no hi ha res tan subjectiu com una edició». Nosaltres, ben altrament, les volem objectives. El text d'un autor no pot abandonar-se a l'esperit particular de tal o qual comentarista.

Amb la sobrietat i la seguretat de mètode crític que fou en altre temps, i ha estat sempre, una de les més belles característiques del geni llatí, es procurarà, amb la màxima aproximació, reconduir el text a llur lliçó genuïna. Per a això s'anirà a les fonts més sistemàtiques. L'adopció d'un text suposarà la seva prèvia intel·ligència perfecta.

No s'hi alterarà res per atzar i les decisions s'autoritzaran en la tria entre les conjectures més probables.

Així, l'edició, tot i essent elemental haurà de posseir certa autoritat científica. Tingui's present que el seu objecte és facilitar la lectura de les grans obres clàssiques. Es prescindirà, doncs, dels fragments isolats, de les obres apòcrifes i de les merament tècniques. Només s'acceptaran els fragments quan refereixin sentit complet. En general, i sobretot als començos, es donarà preferència a les grans obres

intactes i plenes de vida. De tal faisó, no destinant-se als savis, sinó a la generalitat dels estudiants i lectors, aqueixes edicions resultaran suficients, si bé no seran pròpiament crítiques, ni menys erudites. L'obra dels crítics anteriors serà tàcitament incorporada a les nostres edicions, com un resum.

Les explicacions que semblin més certes o més versemblants seran les directives. Però el text que en resultarà i la traducció que s'hi fonamentarà, només hauran de donar, sistemàticament, *un sentit* a cada passatge.

Regla. *El text serà adoptat després de consultades les edicions millors i més recents, com també els estudis posteriors sobre l'autor. La crítica s'hi exercirà per triar entre les divergències i corregir els accidents de còpia i les errades d'impremta possibles.*

16. La traducció

La traducció ha d'ajudar a fixar el text adoptat. De la interpretació provenen, a vegades, *emendacions* evidents. Es veu si una lliçó és preferible a una altra, o bé es demostra que cal procedir a una correcció, segons el sentit exigít pel context.

17. Bibliografia

Serà utilíssim consultar les sistematitzacions més conegudes per l'establiment de textos, com són les de Wolf i de Boekh (Encycl.). Aquest últim es preocupa sobre tot de trobar un ordenament del tot lògic. Convé també conèixer, per les generalitats, el plan de Freund en el seu «Triennium», el de S. Reinach en el seu «Manual», el d'Iwan Müller en el seu «Handbuch».

Més assequibles encara resulten el Lindsay (trad. francesa en les edicions Kliencsiek), el manual d'*Editionstechnik* de Stählin i sobre tot el *Manual de critique verbale* de L. Havet (París, Hachette, 1911) i les regles per a edicions crítiques, també de L. Havet, publicades per l'Association Budé i aplicades a les seves edicions.

Encara seran de profit les següents obres, per a fer-se una idea del mètode, finalitat, necessitat, etc. de la crítica dels textos:

Madvig. *Adversaria critica*. 3 vol., Copenhagen, 1871-74. (Correcció dels autors grecs i llatins)

Cobet. *Variae lectiones*, Leyde, 2a ed. 1893. (Pels autors grecs)

Cobet. *De Arte interpretandi*, 1847, Tournier.

Préface dels «Exercices critiques de l'Ecole des Hautes Études», 1875.

Brugman. *Critique du texte homérique*, 1876.

A. Gercke. *Methodik*, etc. Leipzig, Teubner, 1912.

Th. Birt. *Kritik und Hermeneutik*, etc. Munich, Beck, 1913.

F. W. Hall. *A Companion to classical text*, Oxford, 1913.

S'estudiaran amb fruit les grans edicions crítiques dels clàssics llatins com el Virgili de Ribbeck, l'Horaci de Keller i Holder, el Lucreci de Lachmann, el Plaute de Ritschl.

És útil veure, a ésser possible, els facsímils fototípics. N'ha editats, molts, grecs i llatins, de 1871 ençà, la Paleographical Society's Publications, Londres.

Esmentem també per la seva importància els facsímils en fototípia de l'editor Leroux de París que ha publicat els famosos:

Platonic Codex Parisinus A.
Demosthenis Codex E.

Per la mètrica és útil el *Traité de Métrique grecque et latine*, per Pr. Pleusis. París. Klincksieck.

Per la bibliografia dels manuscrits dels clàssics, consulti's: *Minerva* de Gaw-Reinach, p. 36-49.

Moltes equivocacions es deuen a la semblança de mots. En el Lindsay (p. 93) es trobarà una llista de mots semblants fàcils de confondre.

Pels textos publicats, recordem les principals col·leccions.

Autors grecs

Bibliotheca Teubneriana
Bibliotheca Oxoniensis
Bibliothèque grecque, de Didot
Loeb Collection
Collection Budé

Autors llatins

Bibliotheca Teuneriana
Bibliotheca Oxoniensis
Corpus poetarum Latinorum de Postgate
Bibliothèque latino-française de Carnier
Bibliothèque latine de Nisard.
Bibliothèque latine de Lemaire.
Corpus Paravianum
Loeb Collection
Collection Budé

VI. L'ortografia grega

L. Havet, en les seves regles per a edicions crítiques, aconsella, en resum, que s'adoptin les normes generals del grec clàssic i les de cada dialecte en els textos dialectals. Nogensmenys, adverteix, àdhuc en grec clàssic, es curarà de distingir σύν després de síl·laba breu i ξύν després de síl·laba llarga. Pot convenir també distingir, segons la prosòdia, αἰεὶ i αεῖ, ποιῶ i πωω.

Aqueixes normes són aplicables a les nostres edicions. Però la qüestió de l'ortografia grega a adoptar no és tan senzilla com es podria deduir d'aqueixes normes.

La qüestió es prou important perquè la tractem amb certa extensió. La diferència d'ortografia entre les inscripcions contemporànies dels autors àtics i els textos manuscrits que d'aquests ens han arribat, portà al descrèdit sobre els manuscrits.

Els manuscrits dels clàssics —diu Croiset— són documents d'una data relativament recent on formes primitives han degut alterar-s'hi per força sota la influència d'hàbituds de llenguatge pròpies de les diferents èpoques o dels escribes que ens les han conservades. Les formes ortogràfiques —alfabet mateix— empleades en els manuscrits són ben distintes de les que els monuments epigràfics ens donen a conèixer.

Què cosa han fet els editors en presència de tal divergència? Seguir els manuscrits o seguir les inscripcions? Els editors més recents segueixen una via intermitja. Conformen, en general, el text als manuscrits, però corregeixen certes formes amb l'ajuda de les inscripcions.

En aquesta lluita entre els dos elements, les formes epigràfiques anaren guanyant camp i es presentà, lògicament, aquest problema: el grec de les inscripcions àtiques ha d'ésser amb el temps, el de les bones edicions dels autors contemporanis p. e. Tucídides?

En aquest cas, el deure de tot editor novell, no fora d'avançar-se i anar d'un cop a l'extrem de les conseqüències lògiques del sistema que tendeix a prevaler? En altres mots: els manuscrits originals dels autors àtics, seguien o no l'usatge testimoniats en les inscripcions àtiques del seu temps?

Per la sintaxi i el vocabulari, indubtablement, no. La frase, l'estil, els mots d'aquells autors no són els dels decrets de les inscripcions. Per la forma dels mots, per l'ortografia, la qüestió ja és menys clara i més delicada.

Segons A. Croiset —forta autoritat en la matèria— cal donar un xic més de prestigi als manuscrits. En matèria d'ortografia i de formes admet que els manuscrits mediocres mereixen poc crèdit. Certs copistes portaven, amb tota tranquil·litat, a l'ús ordinari, formes dialectals antigues. Tampoc vol atribuir a la tradició manuscrita, a priori, una valor que no pot tenir. Però no creu que pugui rebutjar-se.

El seu principi és que cal distingir amb cura, davant les diferències ortogràfiques o morfològiques que els manuscrits presenten en relació amb les inscripcions, les formes que poden tenir una valor literària, descobrir una intenció d'estil, modificar el matís de l'expressió, i les formes a les quals és impossible atribuir tal importància: «les primeres han d'ésser respectades, les segones poden ésser corregides».

Els mateixos autors no seguien una regla constant. Avui cap editor gosaria reproduir el manuscrit original de certs autors, cas que els poguéssim posseir. Cap profit es trauria de conservar les seves formes. Per això Croiset aconsella cercar una mena de compromís, de *juste milieu*, entre la restitució impossible del primer original i la transcripció pura i senzilla dels manuscrits conservats. Entre aquests dos excessos hi ha el límit que s'imposa. Es tracta solament d'una qüestió de mesura i tacte.

D'altra banda, les restitucions ortogràfiques a base de les inscripcions oficials, seran potser legítimes, però resulten dificultoses i a voltes inconciliables amb el metre de la tragèdia i la comèdia.

L'ortografia així restituida no es presenta del tot conforme a l'ús de l'època clàssica. No resulta tampoc possible, àdhuc aplicant rigorosament el mètode, restituir sempre amb certitud l'ortografia dels autors àtics. A més, com ja és sabut,

l'ortografia dels grecs no era sempre uniforme. Així en realitat, llevat d'aquella breu indicació preliminar, no és possible, en punt a ortografia del grec, establir cap norma editorial. En cada cas, cal limitar-se absolutament a adoptar l'ortografia de l'edició anterior més autoritzada. Ni tenim competència, ni l'estat de la ciència filològica en aquest punt, ni la mateixa realitat de la diversitat ortogràfica grega permet generalitzar unes normes ortogràfiques pels textos grecs. Tampoc creiem valgués la pena d'introduir, per aquest aspecte, en el text, cap modificació que el progrés de la ciència ens obligaria un dia a rebutjar. Millor és, resoltament, abstenir-se.

A més, però, de la norma general senyalada al principi, pot tenir-se present que alguns dels darrers editors elideixen, en grec, les vocals finals que no es pronunciaven i la conservació de les quals produeix l'aparença d'un hiatus entre dos mots no separats per un repòs de veu sensible.

Per tot això, la regla més segura serà sempre conèixer bé la gramàtica del grec clàssic; i la del dialecte d'un autor determinat quan ens trobem davant un text dialectal. Per qüestions d'ortografia són útils les obres principals d'Havercampus, Gustav Meyer, Jannaris, Edw. Mayser, Brugmann-Thumb. Indiquem especialment:

O. Hoffmann. *Geschichte der griechischen Sprache*, Leipzig, Göschen, 1911.

K. Meisterhans. *Grammatik der attischen Inschriften*, 3 e. ed. Berlin, Wiedmann, 1900.

Sobretot cal tenir en compte les regles ortogràfiques posades per F. Blass en la seva reedició de la gramàtica de Kühner (Hannover, 1890).

Com a primera orientació sobre història del grec poden veure's dues obres molt recents:

Meillet. *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, (Hachette, París) 2a ed., 1921.

H. Pernot. *D'Homère à nos jours*, París, Garnier, 1921 (amb autoritzades disquisicions sobre la pronúncia del grec).

VII. Ortografia llatina

Com és sabut, l'ortografia llatina varia segons les èpoques: tampoc dins una mateixa època els diferents escriptors no seguien les mateixes regles; i fins un mateix escriptor no era sempre fidel a la mateixa ortografia.

Els textos llatins de data bizantina no presenten, en aquest punt, gaire dificultats, però sí els de la República i els de l'Alt Imperi. Aquest problema de l'ortografia, pel que pertoca als tres primers segles de la literatura llatina, no pot tractar-se sumàriament. A tots els nostres col·laboradors recomanem que estudiïn el problema de fons. (Vid. p. e. algunes indicacions d'Havet en les seves regles per a edicions crítiques).

L'ortografia usual és falsa i anacrònica. Ara, en els autors anteriors a Quintilià —que vegé la fixació de la nostra ortografia post-clàssica— ja s'acostuma mantenir curiosament tots els pseudoarcaïsmes conservats en els manuscrits i consignats en les edicions crítiques que seran base de la nostra edició. Àdhuc és bo restituir pseudoarcaïsmes, si en substitueix senyal indirecta. Però tot això, guardant-se ben bé de cometre cap excés de zel, que podria produir enormes equivocacions.

L. Havet esmenta alguns casos determinats de normes generals referent a la no eliminació de formes distintes d'un mateix mot; rectificació de les notacions que afecten al nombre de síl·labes; substitució de neologismes; eliminació de purs barbarismes i carolingismes; id. del «quum», forma tan monstruosa com ho seria «quuius».

Es recomana igualment per la determinació del que és correcte o incorrecte en ortografia, el *Manuel d'orthographie latine*, segons el Manual de W. Brambach, trad. francesa, augmentada de notes i explicacions per F. Antoine (Klincksieck, ed.).

Tenint en compte tot el que acabem d'esmentar, les edicions recents curen d'evitar les formes, considerades com a bàrbares i desconegudes dels romans, que provenen bé de confusions dels copistes, bé de falses etimologies.

Ex: cal escriure:

caelum i caeruleus, com els antics
 cena
 carus, sense *h*
 condicio (cf. Dico)
 contio de conventio
 cum o quom i no quum
 lacrima
 i silva, totes dues sense *y*.

En el mateix sentit, per als autors arcaics, s'utilitzen formes un poc més antigues, p. e. *equos*, per comptes de *equus*.

Però, observi's que en cap edició no es pretén restituir amb certitud, per a cada mot, l'ortografia de què es serví l'autor.

El Laurand senyala, en la pàg. 631 —i també a propòsit de la morfologia— algunes de les variants ortogràfiques més útils de conèixer.

Quant a les lletres, es suprimirà en les nostres edicions l'ús de la *j* i la *v*, que foren desconegudes dels clàssics llatins; es posarà, en canvi, la *i* i la *u*. Respecte a la *u* s'adoptarà, en majúscula, la seva forma punxeguda *V*. Així s'escriurà *iam* isolat com dins *etiam* i la desinència de *eius* com *illius*.

En general, doncs, s'adopta una ortografia molt acostada a la del temps d'August. Les modificacions que nosaltres admetem són ja corrents en les edicions d'estudi. Aqueixes modificacions es decanten de l'habitud seguida fins avui en les edicions clàssiques ordinàries. El lector s'hi acostumarà aviat. Llevat de les que acabem d'exposar, no hi haurà altres modificacions que les que es justifiquin en estudis posteriors especials, sobre la forma dels noms, p. e., etc.

El sistema de puntuació serà el de les edicions últimes més autoritzades. Com és sabut, el sistema usual és recent. Es desenrotlla a l'edat mitjana, però no era encara general al temps de la Renaixença.

VIII. Normes de traducció

1. *Objecte de la traducció*

Les nostres traduccions han de servir per facilitar la intel·ligència del text antic, i ensems permetre, als que no poden anar directament a l'original, entreveure i sentir això que constitueix avui encara la frescor i l'encís. Aquesta finalitat, naturalment, és més fàcil de fixar que d'atènyer.

Han de donar-nos la impressió que anem a l'autor i ens posem en el seu lloc: condició única per a comprendre'l. No basta substituir simplement el text antic, un altre text català que ens apropiem, com si fos únic, ans, el text en català ha de donar-nos idea, la més exacta possible, del que és el text antic. Només amb un gran esforç en aquest sentit es pot minvar relativament l'efecte de les inadequacions i de la diversitat de significació dels mots entre les llengües antigues i la nostra moderna. Hi ha traduccions que allunyen del text, i aquestes no han d'ésser les nostres.

L'ideal és que, per medi de la traducció, arribem nosaltres a pensar exactament el que pensaven els antics. Si no fos així, no el comprendríem, sinó imperfectament. I, fins i tot, malgrat compenguéssim per intel·ligència el que ells volen dir, no sentiríem, però, el que poden fer-nos sentir.

El traductor ha d'ajudar els lectors a comprendre, demostrant que ell ha comprés. Així, posarà, no per cada mot, sinó per cada expressió, la sinònima catalana, més acostada. Convé una traducció de tal condició que expliqui, tota sola, el sentit de cada mot del text antic. Ha de constituir, doncs, en forma sumària, una mena de comentari seguit.

2. *Traducció en prosa*

La traducció ajuda a copsar el sentit, però no en dona mai tots els matisos. Les expressions arcaiques, poètiques, familiars, no tenen sovint cap equivalència, del mateix caràcter, en català.

El ritme de la poesia i de la prosa sols poden assolir-se d'una faisó imperfecta. Donades tals dificultats, és precís que totes les nostres traduccions sien en prosa.

3. *Condicions del català d'avui*

Bé sabem que els poetes grecs, p. e. són pròpiament intraduïbles sobre tot en les llengües modernes ja academitzades i acartronades. Però la nostra catalana es retroba en un cert estat de mal·leabilitat primitiva que li permet acostar-se a una llengua, com la dels poetes grecs, a voltes altívola i a voltes familiar, reblerta d'imatges, desdenyosa de la sintaxi rígida, rica en neologismes ardits i en impropietats generals. En català es pot fer el que no es podria amb el pas correcte i assenyat de la prosa francesa moderna.

Al que no es podrà arribar és a obtenir, amb la nostra prosa d'avui, el folgat balanceig dels trímetres, ni la varietat expressiva dels ritmes lírics. I ja no esmentem l'encís, esvaït per sempre, de la música i de la dansa. Caldrà, a tal fi, que el

lector hi posi un xic de la seva imaginació per a donar-se compte, per medi de les nostres traduccions, de les colors del model antic.

L'acomodació dels autors antics al català modern és, doncs, una magnífica tasca per als literats i filòlegs. Estant el català en plena replasmació com a instrument literari, sense haver-se cristal·litzat encara en formes massa concretes, com les seves germanes neolatinas, el traductor gaudeix d'una llibertat de moviments que no tindria en cap altre idioma culte.

Aquesta major llibertat vol dir, però, major responsabilitat. No estant massa obligats a seguir preceptes concrets, establerts per alguns segles de pràctica literària i de vigilància acadèmica, hi ha el perill de forjar un instrument arbitrari. Per això convindrà que el traductor s'inspiri en la llengua vivent i corrent, repensant les idees de l'autor antic en català d'avui, i recorrent als arcaïsmes i neologismes, només en els casos imprescindibles o quan convingui rehabilitar en el llenguatge literari, una expressió desueta.

4. Preparació del traductor

Sobre quins estudis, sobre quines coneixences, ha de fonamentar-se el treball del traductor?

La traducció suposa una tasca preliminar d'hermenèutica, o ciència de la interpretació, i de crítica. Certs principis essencials la presideixen, com n'és un, p. e. el de prescriure l'acostament estricte al sentit gramatical o història d'un text. Però l'hermenèutica és qüestió de saber i de gust, i per tal no es poden donar regles precises, sinó orientacions i consells de caràcter general.

La preparació del traductor ha d'ésser doble: gramatical i històrica. És a dir: fonamentada sobre el coneixement exacte de la llengua del text, i tenint en compte totes les circumstàncies en les quals el text fou escrit. La primera condició —diem— és saber perfectament la llengua de l'autor triat, per la gramàtica general i per la pràctica especial d'aquell autor. Sols així s'adquireix el sentit de les expressions de què aquest es serveix, coneixent-ne la valor exacta i tornant a sentir l'efecte que devien produir. Malauradament el llatí i el grec són estudiats, avui, amb molta deficiència. Els que l'estudien, ho fan tard i negligint-ne importants elements.

Aquí, crítica i hermenèutica són dues ciències inseparables. Ens exposem a traduir malament els autors antics, si no sabem exercir la crítica del text. Hem de procurar, doncs, comprendre a fons els textos si no volem donar traduccions defectuoses.

És essencial pel traductor aquesta intel·ligència precisa, aquest viu sentiment de les expressions de l'autor triat, com també una exacta noció de les coses, per a poder col·locar el lector, tan com sia possible, ensems en la situació d'esperit de l'autor quan parlava o escrivia, i dels auditors o lectors que podia tenir presents. Cal, doncs, un estudi previ de l'ús particular que cada autor fa de les expressions, com de les seves habituds de llenguatge, del seu estil. Sovint també convé recórrer a altres autors per a precisar el sentit d'un mot que es troba en el nostre, o per veure com han entès els altres una idea manllevada, una expressió imitada del nostre text.

En segon terme, per a obtenir la noció exacta de les coses de què parla l'autor, cal conèixer, amb certs detalls, els pobles antics i llur manera de viure i pensar, i en particular, tot el que és possible saber sobre l'autor en qüestió, la seva època, el seu medi, el seu caràcter, les circumstàncies de la seva vida.

Naturalment, no es pot demanar a cada traductor que conegui de memòria tot això. Però ha de saber orientar-se, ha de saber a on i com documentar-se, o fer la recerca que l'orientarà. Heu's aquí algunes consideracions generals sobre la preparació immediata del traductor.

De bell antuvi, és bo que el traductor llegeixi els comentaris, les memòries, els articles de revistes importants, on s'hagi discutit el text o l'autor triat. És un deure elemental començar per pendre esment de tot quant s'hagi dit sobre el tema. Tot això és utilíssim, a fi d'adoptar un bon text, interpretar-lo fidelment, donar-ne una excel·lent traducció. Convé mantenir, però, una certa independència respecte dels savis consultats i estimar només les raons donades, no l'autoritat personal. Quan les interpretacions donades no satisfan, se'n cerquen de novelles.

També és bo, abans d'emprendre la tasca, un estudi de conjunt de l'obra que s'ha de traduir. Només davant l'obra sencera pot sentir-se la impressió que degué produir. Cal, doncs, l'estudi previ, repetit si cal, de l'autor triat.

Primer, una lectura ràpida; tot seguit, especialment, lectura de cada part, sense perdre de vista el conjunt. Després, tornar al conjunt, ja convençuts d'haver comprès cada pàgina i cada línia. Cal precisar més? Max Bonnet donava aquests consells: «Investiguem la finalitat que l'autor s'ha proposat, l'efecte que esperava de la seva obra. Deixeu-ho actuar sobre vosaltres, penetreu-vos-en. Després, demaneu-nos quins medis ha emprats, en quina mesura i com ha reeixit. Recordeu en quines circumstàncies es trobaven els primers lectors o auditors, i procureu, per un esforç d'imaginació, reproduir tals condicions en vosaltres mateixos».

Així ens podem acostar a la intel·ligència perfecta d'un autor, base d'una excel·lent traducció. Però, com traduir en regles aqueixa intel·ligència? La part més profunda és el secret de cadascú i el guardó del seu treball. Basti estar convençuts que la intel·ligència perfecta d'una obra no pot obtenir-se a la primera lectura ni a la segona; sinó que suposa, ultra un cúmul de coneixences especials, llarga intimitat amb l'autor.

Per això el traductor ha de triar els autors de llur preferència, és a dir, els autors que per gust personal ha arribat a posseir completament. Car, es suposa ja que els autors escollits són els més simpàtics al traductor, els que més l'interessen i en companyia dels quals ha passat o es disposa a passar alguns anys de convivència; que n'ha llegit tot això que se'n conserva i se n'ha escrit i que està també al corrent de les publicacions novelles que s'hi refereixen.

Quan els nostres traductors i altres col·laboradors estiguin així preparats, que és com cal, aleshores podrem aspirar a donar edicions, àdhuc millors que les estrangeres. Podrem corregir els textos quan semblin errats i esclarir-los quan sien obscurs. Llavors contribuirà la Catalunya renascuda al progrés de la ciència filològica i a l'immens treball col·lectiu (en el qual encara no participarem gaire gens) que fa que de gènere en gènere s'arribi millor a penetrar el pensament dels grans homes antics. I llavors fructificarà aquest pensament en les noves generacions catalanes.

4a. Caràcter de les nostres traduccions

Diríem, per a resumir: que fossin vives, exactes, precises, elegants, correctes, ben escrites, molt consciencioses i ajustades a les intencions de l'autor.

Però, el gènere de traducció també pot ésser distint segons el caràcter de l'obra.

Per a entregar al gran públic una tragèdia grega, és precís presentar-li una lectura agradable i fàcil: donar el caràcter general, sense ajustar-se massa d'a prop al «mot per mot».

Si es tracta d'una obra filosòfica, i es vol, per medi de la traducció, guiar la lectura del filòsof, humanista o estudiós, convindrà donar cada terme per altre terme català equivalent, tan exacte com sia possible, i es podran intercalar entre parèntesi o entre gafets «», els mots sobreentesos.

L'ideal per a nosaltres és una traducció que, sense tallar la frase en fragments menuts, sense violentar la nostra llengua ni la llengua antiga, i, per altre costat, sense sacrificar res al desig de bell dir, ni catalanitzar o modernitzar les idees i les expressions més enllà de l'estrictament necessari, agafa el text de tan a prop com resulta possible, i ens dona no sols el sentit de la frase, sinó la color de cada expressió i el to de cada tros: una traducció, en resum, que es proposi, ans que tot, àdhuc amb risc de ferir alguna de les nostres habituds o susceptibilitats, donar exactament la idea que es creu trobar en el text i reproduir l'efecte que s'hi senti.

5. Com cal traduir

Com cal traduir, sobre tot, els clàssics, tan allunyats de nosaltres, i de les expressions nostres, fruit de la nostra vida moderna? És un art extremadament difícil. Manca encara una teoria de la traducció que poguéssim recomanar. Limitem-nos, doncs, a la qüestió pràctica de la traducció dels clàssics, tal com l'entenem aplicable a les nostres edicions.

Ordinàriament, hi ha dos sistemes de traducció. O bé es calca el text, mot per mot (Tàcit de Burnouf, Homer de Leconte de Lisle), o bé es procura reproduir la fisonomia més aviat que els mots, (traduccions franceses del xvii i del xviii). El primer sistema, que desfigura sovint a la llengua traductora, sol ésser el preferit quan es publiquen davant per davant el text original i la traducció. Però, sovint, aqueixa traducció literal, no podent ésser una traducció literària, resulta una caricatura.

Per a les nostres edicions cal una cosa que no sia ni la traducció literal ni tampoc la traducció literària lliure. Un terme mig que tingui de la primera l'exactitud, i de la segona la forma i el gust literari.

Com podrem acostumar-nos-hi? A continuació donem algunes indicacions pràctiques que poden ajudar-hi.

6. El «mot per mot»

El «mot per mot» és quelcom pueril i mecànic, contrari a la dignitat d'una edició com cal. És necessari evitar-lo també, fins i tot quan s'utilitza amb intenció explicativa. Un text no tècnic traduït és considerat ja suficient per sí mateix.

7. Indicacions explicatives

En certs textos poden afegir-se en italià mots explicatius: *tribunus*, traducció: el tribú *de la plebs*; (*Girant-se envers Eudicos*). I tu... (*A Phormió, a part*). (Exemples de les regles de L. Havet).

8. Les equivalències

Els mots no es corresponen sempre exactament entre les llengües antigues i la nostra moderna. Per un mot antic, el diccionari ofereix la tria entre tota una sèrie de sentits de vegades molt allunyats els uns dels altres. Cal anar amb compte a cercar la significació més ajustada al mot català d'avui.

Entre els sinònims, és preferible el mot d'estructura, de morfologia més semblant al seu corresponent o antecessor antic, sense deixar-se enganyar tampoc per la semblança dels mots, cosa molt perillosa en traduir del llatí.

Cal evitar especialment les falses modernitzacions, i no creure mai, en cercar l'expressió més justa, que l'abundor de significats, en el diccionari, sia una imperfecció o una arbitrarietat, autoritzadores de tota mena de fantasies.

9. Els matisos

Cal donar indirectament els matisos de significació de mots distints en grec o llatí, que avui nosaltres expressem amb un sol mot, com també s'ha d'anar amb cura en el cas invers.

Pel que coneix bé la llengua del temps de l'autor triat, una frase no pot tenir diversos sentits. La tria de les expressions, el lloc i la funció assignada a cadascun, determinen, amb infinita precisió i delicadesa, el pensament que ha tancat l'autor dins aquella frase.

En certs autors grecs, les inflexions mateixes de la veu han romàs gravades en el text mercès a les partícules elegants i lleugeres que en són, en certa manera, la notació melòdica. Sobre tot, quan es tracta de poesia, cal copsar el moviment i el to exacte de cada frase i cal notar aquests matisos amb tanta netedat com es pugui. Això no és fàcil, perquè sovint aquests matisos queden desnaturalitzats analitzant-los. Aquesta obtenció dels matisos és sobre tot enormement difícil en els poetes còmics com Aristòfanes. Una espiritual paciència arribaria sens dubte a trobar en català equivalents als jocs de paraules de tota mena. Però no n'hi hauria prou. Car, un mot no resulta còmic si no el comprenem tot d'una sense cap dificultat: els homes i els fets objecte de burla en el teatre, cal que sien igualment coneguts del poeta i del seu públic, perquè l'associació d'idees imprevista que fa esclatar el riure resulti copsada i gustada de bell antuvi, sense reflexió.

La pràctica que més s'oposa a la obtenció de matisos és el convencional llenguatge de versió que s'ha anat creant tradicionalment en les universitats i sobre tot en els seminaris, per l'habitud de la traducció llatina. A fi de fugir-ne, cal acudir sempre al llenguatge vivent i donar els idiotismes de la llengua antiga per idiotismes del català, d'avui. Ex. *Postquam*, per *après que*, en comptes de *quan o una*

volta que; locus= *lloc*, per comptes del terme més usual *indret*; volupta=voluptat, per comptes de *plaer*, *goig*.

10. L'estil

Cada autor, tenint un estil diferent, hauria d'ésser traduït d'una manera diferent: curar de reproduir la seva facilitat suau o la seva rudesia, la seva abundor o la seva concisió, la seva amplitud o la seva sobrietat, la seva gràcia, la seva força o la seva grandesa. No s'hi arriba mai del tot: però ens hi podem acostar. Si bé, és fàcil trobar-se en el cas de sentir i de gustar, en un poeta, el to exacte de cada vers, però veure'ns incapaços de portar-lo al català. Hi ha, per cert, casos, com el d'Aristòfanes, en què resulta gairebé impossible donar la menor idea del seu estil únic, miraculós de vigoria i de flexibilitat, d'estre i d'elegància, de lliure fantasia i d'exacta recisió; un estil —diuen Bodin i Mazon— «que porta joiosament la càrrega feixuga de dards i garrots sense perdre el seu pas vigilant i lleuger».

Com acostar-se a l'estil de l'autor? Respectant el moviment de la seva frase, el seu caràcter, el seu to: tot el que pertany al domini de l'art i del gust. En Tucídides, per exemple, l'estil és ordinàriament breu, concentrat, brusc, d'un torn de frase que sobta per l'imprevist, així ha de reproduir-se en la traducció catalana.

Eviti's igualment, de destruir el pas general de la frase llatina, sots pretext de seguir la construcció gramatical.

Dins el moviment general de l'estil d'un autor es troba a voltes: bé una frase que dos o tres mots suprimits tornarien més conforme encara al tipus ordinari de la frase d'aquell autor, o bé un tomb insòlit que una lleugera modificació duria a l'usatge corrent. La temptació de corregir és gran. En establir textos, alguns crítics (Cobet) han consagrat grans esforços a correccions de tal mena. Però aquestes correccions no poden demostrar-se; són hipòtesis plenes d'enginy i, si es vol, de verosimilitud, però no són adquisicions definitives de la ciència (A. Croiset). Així com el crític en tal cas resisteix la temptació de corregir, el traductor ha de resistir la temptació paral·lela de corregir traduint; ben altrament, ha de seguir sempre l'estil de l'autor, fins en aquells punts en què l'autor no sembla fidel al propi estil.

Molta cura cal observar també en no desnaturalitzar: que això que en un autor és ràpid i discret no esdevingui en català desgairat i pedant. És aquest el gran perill en l'estat actual de les lletres i de la llengua literària catalanes; evitem-lo, aquest perill, amb la màxima vigilància. No ens encarcarem quan volem elevar el to; ni esdevinguem eixarreïts i somorts, quan cerquem la senzillesa, ni vulgars i trivals quan desitjaríem ésser familiars i agradables.

No s'ha de traduir, p. e., una lletra familiar com si fos un tros d'eloqüència o d'alta poesia. El mateix text indica aquests matisos d'estil amb la tria que l'autor fa dels mots. Cal igualment, en tal aspecte, diferenciar, en català, els sinònims, com se diferencien en les llengües antigues.

Tot això són dificultats que el bon traductor ha de sentir, fent amb constància els possibles per a vèncer-les.

11. *Les repeticions*

Insistim especialment en què no basta donar el sentit i els matisos del text. Si l'autor repeteix un mot, un tomb de frase, es deu observar la repetició. Sobretot, cal respectar les repeticions sistemàtiques.

12. *Els períodes*

Una de les dificultats principals en la conservació de l'estil, és la formació, el tall de les frases, quan traduïm del llatí. En certes llengües, com l'anglès i el francès moderns, el període llatí resulta sovint departit en diverses frases. L'empleu del període és una de les característiques essencials de certs autors i de certes obres. Fer-lo desaparèixer és esborrar una de les particularitats fonamentals de l'estil. Així cal, en les nostres traduccions catalanes, conservar-lo, sempre que no es pequi per obscuritat o no resultin períodes feixucs. L'estil periòdic, com es sabut, té encara avui una importància enorme; és l'estil usual dels oradors.

13. *Ordre dels mots*

Cal conservar, en la mida possible, l'ordre antic dels mots, llevat de modificar la construcció catalana. Volem dir: reproduir la construcció gramatical mentre el català no en surti traït. En altres paraules: disposar els mots en la frase catalana, inspirant-se segons el lloc que els mots equivalents tenen en la frase antiga.

14. *Claredat*

L'explicació de les anteriors indicacions no valdria res, si no ens resignéssim a sacrificar-ho tot a la claredat, i abans que deixar un detall a l'ombra, no consideréssim preferible exposar-nos a semblar massa subtils a voltes i a voltes massa cànids.

Traduir els clàssics no vol dir simplement posar els textos antics en català. Si totes les dificultats que poden presentar el pensament de l'autor o els fets de què parla fossin transportades senzillament a la nostra llengua, no hauríem fet sinó la meitat de la tasca. Caldria interpretació. I la nostra traducció ha d'ésser ensems interpretació.

15. *Exactitud*

En resum, proposi's com a terme, la fidelitat. A defecte d'altres qualitats, sobre tot l'exactitud. I per exactitud entenem la reproducció de l'original grec o llatí en català, de la manera més precisa possible, sense violentar el pensament de l'autor, ni el color del seu estil, ni res de tot això que constitueix el seu caràcter específic, la seva originalitat.

16. *Les obscenitats*

Les obscenitats directament intraduïbles es donaran amb sinònims que no resultin grollers, o bé amb circumloquis i eufemismes.

17. *Notes i comentaris*

Alguns autors esdevenen incomprendibles amb la complicació dels comentaris. Resulten més clars si el traductor es limita a treure de cada passatge el sentit natural segons les lleis de l'hel·lenisme o la llatinitat.

No caldrà, doncs, cap explicació ni comentari al peu de la traducció per a justificar-la, llevat de casos excepcionals. No s'hi farà tampoc cap referència a les recerques fetes. En un mot: res de treball de savi; aquest treball se suposa fet privadament. Interessen els resultats adquirits i res més. Les explicacions se les ha de donar el mateix traductor, les afirmacions les ha d'haver provades per decidir-se.

Així, la traducció no ha d'ésser cap pretext per a manifestar coneixements en gramàtica o mètrica, en història o arqueologia. Aquestes demostracions erudites resulten odioses; molt sovint dificulten la intel·ligència del text, i sempre la distreuen. Sobre tot són del tot inútils, entre les observacions gramaticals, les que afecten a l'etimologia. Tot això ho ha d'interceptar la lectura. Car, en el curs del text resulta improcedent fer remarques o cercar ocasió de fer-ne. Solament, en certs casos excepcionals, s'admetran breus explicacions sobre els passatges de sentit obscur o dubtós o sobre llocs i personatges esmentats en el text.

Però, en general, les explicacions degudes al fet de parlar-se de coses que se suposen poc conegudes del lector, iran amb notes al final, no en apèndix especials.

18. *Relectura i correcció*

Convé una relectura general de la traducció després de feta, judicant-la com judicàrem un original, i demanant-nos quina impressió faria a un lector ignorant del grec o llatí. Cal comprometre's a corregir la traducció fins que la lògica i el bon sentit estiguin completament satisfets.

Entregat l'original, tota traducció serà revisada, respecte a l'ortografia, per l'Institut de la Llengua Catalana.

19. *Impersonalitat literària del traductor*

Cal exigir, finalment, al traductor, la màxima renúncia de les qualitats que determinen la seva personalitat com a home de lletres.

No es demana una obra personal, en què calgui posar de manifest l'esperit, el talent, l'eloqüència, ni àdhuc el propi sentiment literari. Es tracta, més tost, de posar a l'abast dels nostres estudiosos i dels lectors en general, Sòfocles o Lucreci, Demòstenes o Cèsar.

Com més s'eliminarà el traductor, millor complirà la seva tasca, que s'oblidi de si mateix, que deixi parlar el text antic, o més exactament, que el faci parlar. Sols una preocupació haurà de tenir: posar a la llum catalana, sense cap ombra dubtosa, el veritable pensament de l'autor.

Hem dit abans: traducció que sia ensems interpretació. És a dir: tasca d'interpret, d'intermediari, d'auxiliar impersonal.

L'ideal és que els traductors es mostrin impersonals; es limitin a la correcta traducció interpretativa. Si el text suggereix alguna idea, per interessant, per brillant, per útil que sia, cal no utilitzar-la, i preocupar-se únicament de les que l'autor hi ha posat.

20. Obres auxiliars i de consulta

Les traduccions dels clàssics en francès, alemany, anglès, i algunes italianes, són prou nombroses perquè la tasca d'un novell intèrpret català es trobi simplificada. Recomaniem, però, que no s'utilitzessin gaire les traduccions franceses. Resulten menys perilloses les d'una llengua més allunyada de la nostra. Pot ésser útil nogensmenys recórrer a traduccions italianes per a tenir exemple, en la llengua més acostada a la nostra per la seva estructura, de com s'han resolt certes dificultats i de com s'han efectuat certes modernitzacions i adaptacions.

Són bones obres d'estudi i de consulta:

Conseils pratiques pour la traduction du latin, par J. Marouzeau, París, Klincksieck. P. Cauer. *Die Kunst des Übersetzens*, 4a ed. Berlín, Wiedmann, 1909.

Per l'art interpretativa, recordem:

G. Hermann. *Opus.*, t. VII, p. 97.

Schleiermacher, Hermenèutica i crítica, 1838 (alemany).

Madvig, *Commentaire del De Finibus* 3a ed., 1876.

En lexicografia grega són recomanables les obres de L. Cohn i de H. Schöne. Els principals lèxics són el gran «Thesaurus» d'Estienne (Ed. Didot, 1830-1865, 8 vols, in folio), amb el «Lexikon» supletori i dialectal de H. Van Herwerden (Leyde, Sijthoff, 1910). Completi's davant cada cas amb els lèxics especials de cada obra, autor i gènere.

Esmentem encara els Diccionaris:

Grec-francès de Bailly

Grec-anglès de Liddel i Scott

Grec-alemany de Pape

Diccionaris etimològics

Prellwitz, Göttinga, Vandenhoeck, 1905.

Boisacq, París, Klincksieck, 1907-1916.

Pels noms propis, vegi's el diccionari de W. Pape (Brunswig, Vieweg, 1863-70); i pel grec d'època romana i el bizantí, els diccionaris de R. A. Sophocles i de Du Cange.

En lexicografia llatina són recomanables les obres de Heerdegen, Rowald i Diels.

Lèxics principals

Thesaurus Linguae Latinae d'Estienne;
el Totius latinitatis Lexikon de Forcellini., ed. Aldina, 1858-75;

i, sobre tot, el gran

Thesaurus Linguae Latina de Teubner, Leipzig.

Són útils els diccionaris:

Llatí-francès de Freund, trad. de Theil. Didot.

Id., de Benoist i Goelzer. Garnier.

Id., de Quicherat i Daveluy. Hachette.

Llatí-alemany de Georges.

També hi ha els diccionaris especials d'autors, obres o gèneres, útils en cada cas. Per diccionaris etimològics vegi's el de Bréal i Bailly, i sobre tot el de Walde; pels sinònims, el de C. Meissner.

IX. Els apèndix: índex i vocabularis

Com s'ha dit en el plan general, al final d'una obra o col·lecció d'obres d'un autor o gènere, podrà haver-hi, a tall d'apèndix, índex generals de noms propis, de començaments de versos, etc., com també vocabularis. Alguns volums i autors com Tucídides, Plini, Titus Livi podran àdhuc portar apèndix sobre les institucions antigues en forma de diccionari. Ens en ha ofert un bell exemple Homelle, en el tercer volum de Titus Livi de Benoist-Riemann. Separant i posant en taula alfabètica, ordenats per ordre sistemàtic, els articles relatiu a antiguitats, es troba així al final del volum un petit tractat en poques pàgines sobre el dret públic de Roma, poble, magistratura, senat; sobre l'administració romana, finances, exèrcit, marina, justícia, religió; i sobre metrologia, pesos, mesures, monedes i temps.

X. Normes tipogràfiques

1. Condicions generals

El format de les nostres edicions serà de 14/22 cm.

El tipus de lletra pel grec pot ésser el que emprà la tipografia de «L'Avenç» en l'edició de Menandre del Sr. Nicolau d'Olwer, o bé el que utilitza actualment l'Association Guillaume Budé.

Pel llatí i català, convé un tipus com el de la col·lecció «Scrittori d'Italia» de l'editor Laterza, molt semblant, per cert, al de les esmentades edicions de l'Avenç.

El paper ha d'ésser verjurat fort, color d'os.

Els volums sortiran en rústica i tapes de paper resistent, cartronat; d'un color per la col·lecció grega i d'un altre per la llatina.

2. Disposició del text

La introducció i el comentari preliminar iran, segons els casos, en lletra igual a la del text, sense interlinear. Aqueixes pàgines portaran numeració amb xifres romanes.

Cada pàgina de traducció portarà el mateix núm. en xifres aràbigues que la pàgina del text corresponent.

Els apartats de la traducció seran els mateixos que els del text. Els números dels capítols i altres divisions del text, es repetiran en la traducció.

El text anirà en lletra del cos 9. i la traducció en c. 8, interlineat, com a regla general.

En tractar-se de traduccions en prosa, dels lírics antics, pot convenir que el text sia en c. 8 i la traducció en c. 9.

Les notes i apèndix, com els resums preliminars, en c. 7 o 6 i àdhuc 5.

3. Diàlegs i drames

Cada rèplica anirà en línia apart.

La línia començarà amb el nom de l'interlocutor en capitals petites o grans.

En un text dramàtic, si un vers conté varies rèpliques, els començaments aniran alineats cap a la dreta, de manera que la unitat del vers resulti netament palesa.

Els noms dels interlocutors es podran abreujar, per simplificar, com per evitar el trencament lineal d'una rèplica o la visió insuficient de la unitat d'un vers.

En cas necessari el tipògraf podrà sortir-se de la justificació. Quan fos imprescindible tallar un vers o una rèplica, l'editor curarà que el partiment coincideixi amb la separació dels hemistiquis, i el segon hemistiqui es posarà al costat del marge de la dreta. Trossos sencers, si cal, podran disposar-se així.

També, en la traducció d'obres de teatre (p. e. Aristòfanes) convé imprimir per a donar millor idea de la marxa de l'obra, en caràcters diferents, les parts parlades, les parts recitades amb acompanyament musical i les parts cantades. Per aquestes últimes, resulta convenient notar, amb ajuda d'indicacions manllevades al vocabulari de la música, el caràcter expressiu del ritme amb què s'executaven.

4. Versos

Els començaments de vers no aniran senyalats en majúscula. Els versos portaran la numeració clàssica de cinc en cinc que es repetiran en les línies corresponents de la traducció en prosa.

5. Subdivisió de la prosa

Es seguiran les divisions preexistents, en llibres, capítols o paràgrafs. Entre dues divisions preexistents s'escollirà la de trossos més curts, a fi que la impressió no resulti tan compacta.

6. Puntuació

Com és sabut, la puntuació moderna no és mai la dels manuscrits. En els nostres textos, les comes o vírgules s'hi posaran sòbriament. La nostra sintaxi les reclama en infinits casos, que no són necessaris en el grec o el llatí. Cal sobrietat també en els signes d'exclamació. En els textos grecs no s'admetran.

Es posarà φησί, ἔφη o inquit entre gafets « », més tost que entre virguletes. Això, naturalment, no s'aplicarà en els diàlegs als paratàctics que senyalen el canvi d'interlocutor.

Les citacions textuais començaran amb majúscula. Les citacions poètiques s'imprimiran en línia a part, sense gafets « », en caràcter petit, sempre que no estiguin indicades per qualche φησί, qualche «inquit» que les incorpori a la prosa de l'autor. En aquest cas iran entre « ».

Una citació curta de prosa es posarà entre « », a ratlla seguida.

Quan certs mots o agrupacions de mots representin elements d'una citació mal delimitada, aqueixos mots es posen en caràcters espaiats, sense « ».

En llatí, la citació d'un tros llarg permet indicar-se amb punts, sense « »; igualment una rèplica extensa dins el diàleg.

Fora d'aquests casos no s'empraran els dos punts en el text. En grec, el punt alt s'emprarà en els mateixos casos, però llevat d'ells, suplirà també les funcions del nostre punt i coma.

7. Signes crítics

No essent crítics les nostres edicions, es suprimiran en el text els signes crítics: els asteriscs pels mots desplaçats, els [] pels mots afegits; els mots en italià, llevat de les indicacions explicatòries entre parèntesi, dins la traducció; les diverses indicacions de lletres afegides, substituïdes o suprimides; els asteriscs a baix pels mots retocats o gratats; els parèntesis; les notes d'errors u omissions.

Es suprimiran els mots considerats com a intrusos, que els editors anteriors hagin conservat en lletres —lletres menudes entre gafets— en el text.

8. Títols

Pels llibres, cants, capítols, paràgrafs, actes, escenes, s'empraran els títols i divisions corrents.

9. Notes

En les notes referents a variants, es repetirà la lliçó adoptada, que serà seguida de dos punts i, darrera, la variant, amb indicació de font o autor que l'ha adoptada, i traducció. Si hi cal enquadrar una remarca no s'empraran els parèntesis (), sinó els gafets verticals [].

10. *Índex i vocabulari*

En les notes de reclam convé per més claredat adoptar sempre les xifres àrbigues. P. e.: 3,7,25; 4,5,12; i no 3, VII, 25; 4, V, 12;

Els caràcters romans serviran sols per designar volums, i s'empraran només en la numeració dels comentaris introductius.

XI. Revisió final

A la competència de les nostres autoritats en llengua i literatura dels grecs i romans, haurà d'encarregar-se una major i definitiva correcció del text i de la traducció.

Car, és desitjable que les nostres edicions ofereixin l'espectacle de la probitat científica absoluta, la qual no és altra cosa, en el fons, que el respecte absolut de la veritat.

Per aconseguir-ho, tots els nostres col·laboradors han d'estar convençuts de la importància de l'exactitud, de la precisió i del rigor, així en l'observació dels casos particulars com en els generals; i han de mostrar-se disposats, sense cap aparell d'erudició, a observar, comparar, classificar, adoptar un text i fer-ne la traducció més perfecta.